

ISSN 2224-025X

Н АУКОВІ
З АПІДСЬКІ

**Державного
природознавчого
музею**

Випуск 32 / 2016

УДК 57+58+591.5+502.7:069

Наукові записки Державного природознавчого музею. – Львів, 2016. – Вип. 32. – 246 с.

До 32-го випуску увійшли статті і короткі повідомлення з музеології, екології, зоології, ботаніки, палеонтології, ґрунтознавства, а також інформація про діяльність музею у поточному році і хроніка наукових музейних заходів.

Для екологів, зоологів, ботаніків, палеонтологів, працівників музеїв природничого профілю, заповідників, національних природних парків та інших природоохоронних установ.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Чернобай Ю.М. д-р біол. наук, проф. (*головний редактор*); Берко Й.М. д-р біол. наук, проф.; Бокотей А.А. канд. біол. наук, с.н.с.; Волгін С.О. д-р біол. наук, проф.; Дригант Д.М. д-р г.-м. наук, с.н.с.; Капрусь І.Я. д-р біол. наук, с.н.с.; Климишин О.С. д-р біол. наук, с.н.с. (*науковий редактор*); Малиновський А.К. д-р с.-г. наук; Орлов О.Л. канд. біол. наук (*відповідальний секретар*); Тасенкевич Л.О. д-р біол. наук, проф.; Третяк П.Р. д-р біол. наук, проф.; Царик Й.В. д-р біол. наук, проф.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Чернобай Ю.Н. (*главный редактор*), Берко И.Н., Бокотей А.А., Волгин С.А., Дрыгант Д.М., Капрусь И.Я., Климишин А.С. (*научный редактор*), Малиновский А.К., Орлов О.Л. (*ответственный секретарь*), Тасенкевич Л.А., Третяк П.Р., Царик И.В.

EDITORIAL BOARD

Chernobay Y.M. (*Editor-in-Chief*), Berko I.M., Bokotey A.A., Volgin S.O., Drygant D.M., Kaprus I.Y., Klymyshyn O.S. (*Scientific Editor*), Malynovsky A.K., Orlov O.L. (*Managing Editor*), Tassenkevich L.O., Tretjak P.R., Tsaryk I.V.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Державного природознавчого музею*

ISSN 2224-025X

© Наукові записки ДПМ, 2016

УДК 069.01

Чернобай Ю.М.

МЕРЕЖЕВЕ РОЗШИРЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ МЕЖ ПРИРОДНИЧОЇ МУЗЕОЛОГІЇ

Музейна справа перебуває у стані глибоких метаморфоз, перебіг яких обумовлений сучасним цивілізаційним поступом. Саморозвиток музейної дійсності, приріст функціонально-просторової сфери музею стали для музеологів об'єктом докладного осмислення і предметом аргументованого пояснення, яке спиралося по різних рівнях суспільної організації на власну диференціацію музеологічної теорії. Розгляд шляхів розвитку музеології та визначення новоявлених розширених ареалів музеологічної теорії можна здійснити лише на основі світової парадигми мережевого устрою як природних, так і соціальних систем.

Ключові слова: нова музеологія, мережева організація, методологія, музейний хронотоп, установа музейного типу, екомузей.

Прояви еволюції світового музейного простору у новітньому часі пов'язуються з формуванням так званого руху неомузеології, внаслідок якого класичні форми музейної репрезентації перетворюються у структурну частину більш об'ємної системи задоволення суспільної потреби не тільки у знаннях, а й у сприйнятті базових цивілізаційних цінностей. Практичний досвід свідчить, що генезою новоявлених цінностних критеріїв неодмінно виступають стосунки між людиною і природою [8]. Мережевий характер соціальних комунікацій спонукає до активного сприйняття мережевих комунікацій доквілля, що спричинило появу теорії екосистем, а прихід усвідомлення мережевих комунікацій між соціальними та природними системами був лише питанням часу [9, 28]. В музейному просторі такі аксіологічні процеси проявилися через появу установ музейного типу, починаючи від скансенів, живих експозицій ботанічних садів, інтерактивного освітнього обладнання, – до віртуальної інтеграції у репрезентаційну систему оновленої музейної експозиції.

Суспільні чинники мережевої комунікації музейного простору

Мережевий базис мнемонічних та інформаційних ресурсів суспільства спирається на специфічну інтерпретаційну модель ідентичності, яка впливає на способи і характер соціальної еволюції. Йдеться про формування нової організаційної парадигми за умов зміни домінуючого типу комунікацій, де властиве поняття "мережа" набуває універсального характеру (підприємницькі, ієрархічні, сімейні, ділові, соціоетнічні, соціоприродничі мережі тощо) [10]. Слід визнати, що процес формування мережевого устрою суспільства може спричинити втрати культурної специфічності багатьох елементів з традиційної моделі соціальних зв'язків. Проте відкривається можливість критичного перегляду традицій, історично сформованих критеріїв оцінки культурних цінностей (за попередньої аксіології) та формування

нового світогляду [25]. Через руйнування архаїчних культурних орієнтирів та під тиском нового суспільного досвіду, в комунікаційному просторі зростає потреба у формуванні нових соціальних сенсів та відносин [14].

Місію природничого музею, як соціального інституту, визначають два принципових підходи щодо етичного відношення до історії об'єктів [18, 22]. Один з них полягає в тому, щоб розглядати цю історію (тобто – еволюцію), як абсолютну самодостатню цінність, незалежно від того, яке місце ця природнича історія посідає зараз. Інший підхід можна визначити як прагматизм: природнича історія оцінюється з точки зору її актуальності та сучасної значущості. У такому разі минуле становить глибинну пізнавальну цінність. Обидва типи ціннісних орієнтацій визначають стратегії очікувань на майбутнє, а також провідні форми орієнтації на збереження природної та культурної спадщини в мережевому устрої суспільства. Вони формують нову комунікаційну парадигму, яка проявляє себе в програмах колективного чи індивідуального пошуку нових форм взаємодії між суб'єктом і музейним об'єктом під час формування музеїв майбутнього.

Музей – це саме та інституційна структура, яка містить в собі певну рівновагу між експансією сучасних технологій та соціальним потенціалом особистості, яка вкорінена в природничу та соціальну історію, відкрита і відповідальна перед майбутнім [1]. Музей як матеріалізована форма людського досвіду і його відтворення в документальних і матеріальних образах є системою, активно зверненою до сприйняття як давніх природних феноменів, так і до тих, які фіксовані у новітні часи [4]. Ключовою проблемою є питання, як об'єднати нові технології і колективну пам'ять, універсальну науку і субкультуру громади, публічну та індивідуальну цілісність особистості. Музейна традиція належить до засад колективного суб'єкту, будь то держава, корпоративна структура, етнос, мережева спільнота або сімейний клан, і разом з тим вона набуває рис плинної ідентичності, властивої для мережевих репрезентацій. Відтак традиційний музейний досвід не суперечить ідеї мережевого музею. Проте слід визнати, що мережевий музей є чимось якісно іншим порівняно з музеєм традиційним. Наукові дослідження в цьому напрямку набувають великої ваги, оскільки для еволюції культури істотними є не лише нові технології, але й новоявлені цінності [3].

Модель вертикальної структурної організації природних систем значною мірою є проекцією суспільного сприйняття соціальної спільноти як піраміди з носієм символів панування на вершині. З картезіанських позицій, властивих для класичного музею, це місце традиційно відводиться людині. Проте з'явилися ознаки нових форм управління через вплив на солідаризованих партнерів, через домінуючі структурні підрозділи та провадження керівництва у мережевому режимі. Відповідно до нової парадигми змінюється й проекція на структурний устрій природних систем і вони вже представляються нам у вигляді взаємодіючих мереж різних таксономічних рангів, в тому числі й соціально-економічних [29].

Антропічні критерії об'єктів у природничій музеології

Якщо людина виступає інтегрованою частиною біосферної мережі, тоді маємо визнати, що між екологічним сприйняттям світу і відповідною до цього поведінкою існує не стільки логічний, скільки психологічний зв'язок. Такий зв'язок полегшує

сприйняття досить жорстких правил, які зумовлюють характер і спосіб сучасного життя. Тоді екологічні вимоги виконуються не з примусу чи усвідомленої істини, а з норм суспільної екологічної етики [32]. Сучасні інформаційні технології надають можливість проводити комплексну інвентаризацію об'єктів живої природи разом з іншими параметрами довкілля. Процесові музеалізації позамузейних об'єктів сприяє зростаюча з кожним роком нормативно-правова база у вигляді міжнародних конвенцій і декларацій по ключових напрямках збереження та підтримання біотичної та ландшафтної різноманітності [6, 12, 13]. Ще безпосередніший вплив на розвиток музейно-інформаційної сфери чинять закони та відомчі акти, утворюючи нормативне поле для реалізації наукових, виробничих і соціальних механізмів дієвого контролю щодо стану і тенденцій змін довкілля [7, 24].

Не складно простежити, як неухильне розширення заповідних територій, будучи у центрі уваги сучасної природоохоронної стратегії, вже не в стані протистояти дигресії біосферних компонентів. Достатньо згадати глобальне потепління, нестачу прісної води, знелісення суходолу і деградацію коралових рифів, зрештою зниження біотичної та ландшафтної різноманітності локальних оселищ. Тому зрозумілою є поява контрверсійних пропозицій щодо радикальної зміни напрямку зусиль. В ім'я збереження біотичної і ландшафтної різноманітності пропонуються інші, більш раціональні заходи. Виявилося, що багато з форм господарювання, що загрожували збереженості природної і ландшафтної (природно-історичної) спадщини можна використовувати з користю для неї.

Таке навернення у системі еколого-етичних цінностей виникло з появою операційної концепції екологічної мережі. Згідно цієї концепції заповідні території, унікальні природні тіла та інші специфічно оцінені об'єкти не що інше, як детермінуючі складові певної системи взаємопов'язаних вузлових, буферних та з'єднуючих (коридорних) територій [17].

Діяльність міжнародних, міждержавних та громадських організацій з створення подібних гармонізованих систем (наприклад, Паневропейська екологічна мережа) нажалі не супроводжується методологічним опрацюванням вартісних еколого-соціальних параметрів. Екологи та керівники працюють у відриві від екофілософів і екополітологів. Внаслідок цього категорії та концептуальні поняття гармонізації природоохоронної і господарської діяльності, як і стратегії збалансованого розвитку, залишаються мало зрозумілими для масової свідомості. Свідченням тому служать хронічні конфлікти екологічних відомств з землевласниками та природокористувачами, а також популістські акції антиглобалістів. Стабільність розвитку суспільства, його перспективи в головному будуть визначатися тим, наскільки сучасна цивілізація буде спроможною дотримуватись глобальних законів природи [10]. Відтак центральною проблемою сучасності стає сама Людина, її здатність сприйняти нові вартості біосферного мислення, сприйняти нові форми поведінки [11].

Разом з документуванням природних об'єктів, для природничого музею рівнозначним стоїть завдання формування екологічного (біосферного) мислення на різних рівнях людських спільнот [11]. Таке завдання неможливо виконати без чіткого розуміння і послідовного виявлення екологічних основ моральних цінностей людини, її духовного вдосконалення за рахунок розширення гносеологічної основи елементами екологічної (біологічної) етики. Лише розширивши базис гіперсистеми людської самосвідомості, можна інтегруватись у мережу біосферного мислення. Можна стверджувати, що наші прагнення мають прихований, нерозкритий характер,

але нам відомо досить багато про те, чого робити аж ніяк не припустимо. Передусім не можна порушувати глобальний гомеостазис, не можна створювати умов, які змогли би стати початком необерненої перебудови довкілля [12]. Отже, йдеться про надзвичайно складну соціо-психологічну проблему, про впровадження моральних критеріїв стосовно явищ оточуючого середовища.

В такому випадку система цінностей виходить за межі детермінації людини (втім, класичного музею) і проявляється через предмети гіперсистемної мережі в оточуючому середовищі (вихід музею у зовнішній світ). Значущість цих предметів можна оцінити, з одного боку, досить традиційно (інструментально), з утилітарними (менеджерськими) або ресурсними (витратними) цілями [17]. Але з іншого боку, не можна відкидати віртуальний підхід перцепційної (через загальне відчуття) оцінки через зіставлення і взаємовідношення предметів довкілля з метою прийняття етичних рішень [5]. Виникає необхідність впровадження гуманітарних та інших небіологічних методів у практику збереження природи. Природничі музеї у цій проблемі розцінюються як інноваційні заклади, що здатні діяти структурно, організаційно, методологічно і гносеологічно [27].

Музейно-природознавчий інформаційний простір формується не лише через поступове нарощування матеріальних та віртуальних носіїв специфічної інформації, але й шляхом еволюції внутрішнього змісту, набуття емерджентних властивостей, тобто появою нового знання з сукупності документованих даних. Тому еколого-етичний імператив музейної репрезентації природи запроваджується не адміністративно, як методика, а формується у комунікативних структурах музею як наслідок тривалого і цілеспрямованого розвитку інформаційного простору, пов'язаного з соціальними запитами. Рівень громадської свідомості має бути готовим до сприйняття не лише інформаційних, але й моральних цінностей природи. Таке сприйняття формується двома шляхами. Перший шлях – це набуття знань і науковий пошук. Другий – через безпосереднє визнання еколого-етичних цінностей, як елементів духовного розвитку, згідно психофізичної матриці суспільної поведінки. Останній інноваційний підхід не піддається організаційному впровадженню і цілком залежний від цивілізаційної парадигми суспільства.

Розширення об'єктів природничої музеології

Подібне розширення музейного простору, при якому традиційний музей стає структурним елементом більш складного закладу музейного типу вимагає докладнішого розгляду інших концепцій та структурних елементів новоявленого музейного простору. Зміст цих концепцій полягає у наступному:

- **концепція гносеологічної комунікації та біосферного мислення** – музей розглядається як сховище об'єктів національного надбання, інституція національної та наукової пам'яті, місце формування індивідуальної та суспільної свідомості, в тому числі екологічної. Однією з важливих тенденцій розвитку музеїв в країнах Заходу у другій половині XX ст. було розширення поняття "музейний предмет". Традиційно музейний предмет розуміється як матеріальне автентичне свідчення, джерело вивчення минулих епох. Це елемент матеріальної культури або природи, відібраний в колекцію через свою якість – музеальність – і відповідно вилучений зі свого природного контексту. Критерії відбору музейних предметів в колекції змінюються разом зі зміною соціальних і політичних пріоритетів, а також з розвитком профільних дисциплін.

Однак ці критерії іноді змінюються під впливом перегляду концепцій комплектування самими музейними працівниками. Останні сформулювали погляд на

звичайні сучасні речі як на об'єкти поповнення музейних колекцій. Ряд сучасних музеїв збирає не тільки матеріальні об'єкти, а й пов'язані з ними історії, біографії натуралістів, свідчення про види, які зникли з складу біоценозів, автентичні малюнки, фотографії, художні твори, документальні відео- та аудіозаписи та інші документовані матеріали. Подібний підхід розширює сферу музейного колекціонерства. Сьогодні його присутність можна помітити не тільки в екомузеях, але і в традиційних природничих і особливо краєзнавчих музеях. Суть метаморфози аксіологічного статусу музейного предмету полягає у переході від поняття "експонат" до поняття "спадщина";

• **концепція мережевого природничого музею** – цивілізаційно-мнемонічна комунікація об'єктів різної генези з метою виявлення феномену музейної вартості природничого експонату разом з його історією. Еволюція музеологічного опрацювання і репрезентації природничої фактології відбувається услід збагаченню наукової та суспільної інформації. Це – трансформація вартісної оцінки від картезіанського погляду на природу до мереженого принципу організації природи та способів її дослідження та сприйняття. Актуальні завдання сучасної культури спричинили необхідність розширення традиційних функцій музею, в зв'язку з чим в другій половині XX ст. зазвучали заклики до розширення напрямів музейної діяльності. Згідно цих висловлених ідей, музеї мали би переступити межі традиційних завдань і функцій та перейти до здійснення більш широких програм, які дозволяють повніше інтегруватися в навколишнє середовище.

Відповідно оновленої місії обиралася й комунікаційна стратегія (розвиток музейної спільноти) [20], що передбачає заміну "монологічного", консервативного на "діалогічний" характер експозиції з повноправним глядачем – суб'єктом. При цьому музей нарівні з розвитком міжособистісного і міжкультурного діалогу покликаний був стати засобом спілкування між різними історичними і соціальними спільнотами, етнічними групами і т.д. [21].

Дедалі очевиднішим у другій половині XX ст. стала й необхідність орієнтації музеїв на актуальні потреби пересічних членів громади: як за культуротворчим призначенням музею в його класичному розумінні, так й за його здатності відповідати на вимоги часу через свою активну участь в суспільному житті. Рух неомузеологів розпочався як спроба вирішення нагальних соціальних, економічних, культурних проблем у регіоні, та виникла ідея "сусідського музею" або "ekomuzeю" [4], яка отримала своє концептуальне оформлення на 80-ті рр. минулого століття. До музеїв класичного типу з середовищним розширенням можна віднести Музей екології гір (Рахів) з філіями "Долина нарцисів" (Хуст), Музей лісосплаву (оз. Синевир), туристична зона "Центр Європи" та резерват букових пралісів "Мала Уголька". Екомузейним осередком є Музей природи на Шацьких озерах (сmt Шацьк) в комплексі з біолого-географічним стаціонаром Львівського національного університету та санаторієм "Лісова пісня" (оз. Пісочне), рекреаційна зона оз. Світязь, а також населені пункти з традиційним веденням присадибного господарства, що на теренах національних парків.

• **концепція екомuzeю** – інноваційна суспільно-просвітницька комунікація. Музей виступає як дослідницький, публічний, інформаційний та просвітницький осередок. Найголовнішою рисою екомuzeю, за якою він відособлюється від попереднього типу музеїв, – це його громадське, місцеве підпорядкування і прагматичне включення до господарської інфраструктури. Екомузей найчастіше розглядається як інформаційно-туристичне підприємство.

Згідно новоявленій інноваційній ідеї, екомузей – є ділянкою природного або міського ландшафту разом з усім, що на ньому розташоване, тобто у якості історико-культурної спадщини виступає вся територія проживання певного соціуму, а зосереджені на ній як матеріальні об'єкти, так і форми соціальної і культурної діяльності є потенційними музейними об'єктами. Не випадково один з основних ідеологів "нової музеології" Ж.-А. Рів'єр назвав екомузей музеєм "місця, часу і дії" [19].

Будучи різновидом музейної інституції, екомузей відіграє величезну роль в посиленні історичного і соціального самовизначення місцевого населення. Останнє пояснювалося, з одного боку, чітко зафіксованою соціальною місією подібного роду музеїв, спрямованої на творчий розвиток місцевої громади, її культурної самоідентифікації і вирішення нагальних проблем. З іншого, важливою стала інтенсивна взаємодія з місцевим населенням [2]. У своїй основі екомузеї тісно пов'язані з господарською та культурною діяльністю соціуму – носія традиції. Місцеве населення, беручи активну участь на всіх етапах створення і функціонування музею, в свою чергу, стає партнером у справі збереження та актуалізації спадщини.

Суперечки навколо сутності екомузею, філософських основ його діяльності виникли відразу ж після його появи і тривають досі [30]. І це зрозуміло: екомузей фактом свого існування поставив під сумнів саму основу, фундамент діяльності традиційного музею – вилучення з реального навколишнього світу речей і створення за їх допомогою в музейних стінах моделі світу. Подібна музейна практика піддавалася сумніву і раніше, в XIX ст., а в середині XX ст. деякі вчені прямо заявляли, що вона веде до деградації культури, маючи на увазі, що музеї позбавляють живу культуру кращих артефактів, "вбивають" їх у сховищах. Крім того, традиційні музеї критикувалися за їх елітарність, небажання помічати так звану просту культуру. У цій ситуації поява екомузеїв для багатьох здавалася панацеєю, вирішенням усіх проблем, магістральним шляхом розвитку музейної справи. Так чи інакше, але потрібно визнати, що діяльність екомузеїв змінила систему громадського використання культурної спадщини у Європі, зокрема у Франції [31]. Екомузеї представили розуміння спадщини як процесу, через включення до якого населення конкретного регіону пізнає саме себе. Поява екомузею дозволило вперше розділити музеї не за профілями, розмірами та відомчою належністю, як це робилося раніше, а за способом (типом) культурної комунікації [26].

• **концепція хронотопу** – інноваційна інтерактивна (діалогова) комунікація. Природничий музей за цією концепцією розглядається як гетерогенне сполучення різновекторних явищ – від індивідуального входження у музейний простір до різнорівневого охоплення гуманітарних та емпіричних дисциплін природознавства та природокористування. У координатах хронотопу музейна методологія спирається на системні уявлення комунікації, зокрема на теорію діалогу культур М.М. Бахтіна [4], коли музей стає місцем взаємодії предметного і культурно-історичного діалогу. За М.М. Бахтіним, – у музеї спостерігається "істотний взаємозв'язок часових та просторових відносин". Така форма зв'язку зветься хронотопом. У сфері соціальних взаємодій під хронотопом розуміють деяку характерну комунікативну ситуацію, що повторюється у певних часі та місці (явище циклічності). Відомими є хронотопи шкільного уроку, де форми спілкування зумовлені традиціями навчання, або ж хронотопу музею, де домінуючі настанови (жвавий інтерес, допитливість, прагнення до джерел культури, духовні компенсації) накладають специфічний відбиток на предмет сприйняття та відчуття [3].

Діалог людини і природи має бути рівноправним, без преференцій до якоїсь з сторін. За виразом М.М. Бахтіна, "... життя за своєю суттю є діалогічне. Жити – означає брати участь у діалозі, запитувати, уважати, відповідати, погоджуватись та ін. У цьому діалозі людина бере участь цілковито і усім життям: очима, вустами, руками, душею, духом, усім тілом, вчинками. Вона вкладає всю себе у слово, і це слово входить до діалогічної тканини людського життя, до світового симпозіуму" [4].

Діалогічна взаємодія будується на засадах рівності та взаємної поваги позицій. Вступаючи у контакт, людські угруповання, людина з людиною, різні самотні культури – не повинні пригнічувати одна одну. Відтак для виникнення діалогу має бути дотриманою низка умов. Передусім необхідною є свобода, а також забезпечення рівності суб'єктів, що усвідомлюють свою якісну індивідуальність. Саме діалог надає найвищу вартість спільному буттю суб'єктів, кожен з яких є самодостатнім та самовартісним. Такі ж умови важливі й для діалогу людини з природою. Саме для діалогу, а не вчинків з позиції сили, агресивного перетворення без врахування усієї глибини і дійсної могутності природного всесвіту.

Легко побачити, що специфічність нового музею, створеного на основі мережевого охоплення кількох, навіть традиційних, концепцій, полягає не стільки у примноженні репрезентативних структур, скільки у появі, часом несподіваних, емерджентних властивостей. Саме в цьому полягає успіх та популярність екомuzeїв у складі туристичних регіонів або на тлі маловиразних позбавлених будь-якої специфіки ландшафтів чи антропозованих оселищ.

Інституціалізація розширених меж природничої музеології

Виходячи з конференційних матеріалів ICOMу останніх двох десятиліть, найбільш актуальними пріоритетами музеїв світу визначаються наступні:

- науково-дослідна робота в музеях (1979-2016); теорія комунікації (1991, 1994, 1995, 2002-2011);
- колекціонування (1984-1997);
- нова музеологія і екомuzeї (1984);
- проблеми спадщини: нематеріальної, світової (1990-2010);
- музеологія і культурна самотність (1986);
- музеологія і країни, що розвиваються (1988);
- прогноз як інструмент музеології (1989);
- музеї та універсальна спадщина (2007);
- музеї, музеологія і глобалізація (2008);
- музеї та соціальна гармонія (2010);
- музеї (пам'ять + активність) = соціальні зміни (2013);
- музеї природної історії в рамках культурних ландшафтів (2016).

Корисним є світовий досвід у організації діяльності таких установ. У рекомендаціях європейських і американських фахівців з організації діяльності музеїв вказується, що:

- установа музейного типу повинна не тільки демонструвати експонат, а й давати необхідне пояснення;
- відвідувачам необхідно дозволити не тільки дивитися на експонат, але і торкатись його руками, бачити як проводиться реставрація або робляться копії експонатів, і навіть брати в цьому участь;

- установи музейного типу повинні надавати відвідувачам можливість відпочити, розважитися і вгамувати спрагу та голод.

Загальною тенденцією стало утворення громадських комплексів пам'яті, які виникають в результаті "м'якої" музеалізації, коли значні території, особливо багаті пам'ятниками, охороняються і демонструються у вигляді "археологічних" і "етнографічних зон". В історичних центрах великих міст з'явилися "музейні квартали", де, принаймні формально, зберігається і реконструюється на науковій основі історичне середовище, організуються туристичні маршрути, розміщуються різноманітні музеї. Показовим в цьому аспекті є регіональний ландшафтний парк "Знесіння" в селітебній зоні міста Львова. З цим природоохоронним об'єктом межує скансен "Шевченківський гай" з шедеврами дерев'яної архітектури та артефактами традиційного садибного господарства. Вирішальним елементом комплексу, якщо йдеться про статус екомuzeю, є збережена традиційна спільнота бувшого села Знесіння (радше місцева парафія), яка виступає головним чинником збереження цього острівця народної традиції в оточенні досить агресивного урбаністичного середовища Львова.

Варіантом м'якої музеалізації природного середовища стали природоохоронні установи, які долучені ухвалою ІКОМ до числа музеїв. У вітчизняній типології музеїв вони розглядаються в якості одного з видів установ музейного типу, відомих як природні території під особливою охороною, до яких відносяться пам'ятки природи, та, особливо, регіональні ландшафтні парки. Стосовно до них музеалізація виражається у фіксації природних меж унікального природного ландшафту або окремої пам'ятки природи *in situ*. Статус "постійної експозиції" реалізується на природоохоронних територіях у вигляді проектування та прокладання екологічних стежок.

Міжнародна рада музеїв (ICOM) в 2001 р. прийняла рішення про надання статусу музею більш широкому колу установ. З числа природничих інституцій тепер до них відносяться:

- ✓ природні, археологічні та етнографічні пам'ятки і території, історичні пам'ятники і об'єкти, що носять характер музею, завдяки їх діяльності з придбання, зберігання та популяризації матеріальних пам'яток народів та місця їх існування;
- ✓ установи, що зберігають колекції і виставляють для огляду живі експонати флори і фауни, такі як ботанічні, зоологічні сади, акваріуми, віварії;
- ✓ наукові центри та планетарії;
- ✓ природні заповідники.

Зміна економічних умов спричинила появу "брендових музеїв". Їх характерною особливістю є те, що в основі задуму музею лежить образ, який служить брендом, ідея, розрахована на залучення відвідувачів. Іноді вони виникають в населених пунктах, що не володіють багатотою для залучення туристів культурно-історичною спадщиною, і грають роль штучного "каталізатора" інтересу до цього місця, а іноді виникають як доповнення до привабливого історико-культурного середовища. Головне завдання подібного виду установ – перетворення музейних програм до статусу музейного продукту, що конвертується з розробленням понять "торгова марка", "бренд", "фірмовий стиль", "маркетингова схема", "стратегія просування".

В цьому ж руслі осмислюється можливість появи в зовнішній мережі природничого музею нового типу свійських тварин, засобів забезпечення догляду за ними та ветеринарної допомоги. Автори подібних проектів пропонують відвідувачам познайомитися з традиційними способами відстоювання молока, збору сметани, виготовлення масла у ручних маслобойках. Подібний бренд запроваджено у скансені "Музей Радомського села" (м. Радом, Польща). Елементи подібної музеалізації

присутні у туристичній структурі м. Косова (Івано-Франківська обл.). "Господар" обійняв з привітністю демонструє виготовлення "зернистого" селянського масла, сиру чи бринзи, показує господарство, розповідає про своє життя, плани на майбутнє. Експозиція документально "підтверджує" розповідь "господаря" селянської гражди.

Не менш змістовними є проекти з репрезентації пасічного господарства. Пасіки Карпатського регіону утворені на основі карпатських популяцій бджіл, які посилюють шанси на порятунок світової галузі бджолярства. Більшість популяцій бджіл світу знаходяться під загрозою вимирання через ураження вірусом *Varroa destructor*. Карпатська бджола є досить стійкою щодо варроатозу і дослідження умов її існування становлять велику наукову та господарську цінність. Цю тему репрезентує пасіка на терені регіонального ландшафтного парку "Знесіння", про який вже йшлося. Пасіка є осередком розселення автохтонної популяції бджіл, місцем набуття традиційних знань з бджолярства та використання унікальних властивостей меду та інших бджоляних продуктів.

Досить складний і багатогранний науковий ландшафт музеології демонструє її певну методологічну ювенільність. Можна припустити, що теоретичні уявлення синергетичного світогляду можуть існувати, як елементи нової парадигми, яка дозволяє пояснити формування складного аксіологічного явища, а також зрозуміти процеси морфогенезу музейного світу.

На новітньому етапі розвитку культури спостерігається переважання індивідуалізованих форм комунікації, що чинить вплив на програми розвитку і вдосконалення музейної справи. Особиста мотивація, самостійність і персональна відповідальність заявлені як основні елементи програми гнучкої і автономної інформаційної спільноти. Участь працівників музеїв у послідовному впровадженні цих якостей за нових умов залишається дискусійною. Заслугують нарікань надлишок негативної інформації в мережевому середовищі і брак традиційних засобів регулювання інформаційних потоків. Можливості розвитку глибоких, емоційно і інтелектуально насичених, творчих проєктів в мережі використовуються не повною мірою. В системі гуманітарної освіти ще не існує програм підготовки фахівців, орієнтованих на використання переваг мережевої комунікації, які би розуміли аксіологію та ідеологію мережі, правильно оцінювали їх значущість як для сучасної культури, так і для музейної теорії та практики.

Висновки

Динамічне суспільство потребує динамічного музейного відображення та репрезентації усіх аспектів свого існування. Рух нової музеології спричиняє розширення головних напрямів розвитку мережевої музеології, в першу чергу природничої. Зовнішнє природне середовище спонукає до комунікації пізнавальних і рекреаційних мотивацій з традиційними етнокультурними трендами, естетичними уподобаннями і т.д. На тлі цього зв'язку створюється прагнення до духовного зростання, пізнання явищ, властивих тільки для цілісного єднання людини і природи. З іншого боку, пізнавальні потреби різних груп спільноти з власними релігійними, етичними і патріотичними почуттями, доповнюються чинниками ландшафтного середовища та наявністю етнічних, культурних, історичних або просто вартих уваги пам'яток.

Сучасна музейна парадигма обіймає кілька концептуальних напрямів розширення методологічних можливостей природничої музеології. Серед них найпомітнішими є:

концепція гносеологічної комунікації та біосферного мислення, – за якою музейна методологія поширюється на середовище музейного предмета, а сам предмет набуває статусу спадщини;

концепція мережевого природничого музею, – яка відбиває його комунікативні можливості і реалізувати свою місію поза традиційними стінами. Сама місія під впливом комунікативної емерджентності може суттєво змінитись як у науковому, так і публічному сенсі;

концепція екомuzeю – передбачає мережу територіально та адміністративно розподілених об'єктів, які через історично існуюче зібрання об'єктів репрезентує різноманіття природної і культурної спадщини регіону та його мешканців. Унікальність регіону полягає у взаємодії природних умов і діяльності людини, в історичному та сучасному аспектах. Екомuzeй є установою, яка координує, досліджує і глибоко вкорінюється у традиції та спадщину традиційної музеології. Саме на перетині новітніх і традиційних течій визначальна роль належить природничій музеології;

концепція хронотопу – полягає у впровадженні інноваційної інтерактивної (діалогової) комунікації. Природничий музей за цією концепцією розглядається як гетерогенне сполучення різновекторних, різнорівневих та різноякісних явищ – від індивідуального входження у музейний простір до різнорівневого охоплення гуманітарних та емпіричних дисциплін природознавства та природокористування.

Природні екосистеми найбільш повно виконують комунікативну функцію порівняно з іншими структурними елементами екомuzeю. Будь-який інший об'єкт в поєднанні з природними оселищами набуває додаткову цінність у підприємницькій і соціальній сферах. Комплексний управлінський тип екомuzeю дозволяє досягти консенсусу навіть за розбіжності інтересів землевласників, землекористувачів і місцевої громади. Подібність природних умов, схожі або спільні риси етногенезу, спільне історичне минуле і подібні ідеали майбутнього дозволяють виробити загальну ефективну стратегію суспільних відносин, зокрема, в сфері транскордонного співробітництва туристичних та природоохоронних установ України та суміжних країн.

Туристичний та рекреаційний потенціал західного регіону України цілком достатній для успішного використання європейської моделі екомuzeю. Для цього необхідні законодавчі ініціативи щодо гармонізації фінансових повноважень місцевого самоврядування українських громад до зразків країн Центральної Європи, суміжних із західним регіоном України.

1. Бакушинский А.В. Искусство и музеи. Современные музеи искусства и музеи грядущего // Исследования и статьи. Избранные искусствоведческие труды. – М., 1981. – С. 136.
2. Беллэг-Скальбер М. Участие населения в работе экомuzeя // Museum: Междунар. науч. журн. ЮНЕСКО. – 1985. – №148. – С. 14-17.
3. Бердяев Н. Воля к жизни и воля к культуре // Смысл истории. – М., 1990. – С.162-174.
4. Вайдахер Ф. Загальна музеологія. – Львів: "Літопис", 2005. – 632 с.
5. Волкова Е.В. Зритель и музей (понимание и объяснение, сопереживание и сознание) // М.: Знание, 1989. – 64 с.
6. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (Софія, 1995 рік). – К.: Предст-во в Україні Програми розвитку ООН. – 1998. – 52 с.
7. Гродзинський Д.М., Шеляг-Сосонко Ю.Р., Черевченко Т.М., Смельянов І.Г., Собко В.Г., Лебеда А.П. Проблеми збереження та відновлення біорізноманіття України. –К.: Вид. дім "Академперіодика", 2001. – 105 с.
8. Гумилёв Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. – М.: Гидрометеиздат, 1991. – 528 с.
9. Капра Ф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем. – М: ИД "Гелиос", 2002. – 336 с.

10. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М.: Blackwell, 2000. – 608 с.
11. Каулен М.Е. Музей на рубеже веков: пространство взаимодействия культур // Культурные миры: Материалы науч. конф. "Типология и типы культур: разнообразие подходов". – М., 2001. – С. 216-221.
12. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 рік). – К: Мінекобезпеки України, 1998. – 76 с.
13. Конвенція про доступ до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища (Орхус, 1998 рік). – Львів: ЕкоПраво-Львів, 1999. – 34 с.
14. Лещенко А. Проблема становлення музеєведческой терминологии на международном уровне // Музей. – 2009, № 5. – С. 45.
15. Природно-ресурсний аспект розвитку України. – К: Вид. Дім "KM Akademia", 2001. – 108 с.
16. Переслегин С. Того, что достаточно для Геродота, мало для Герострата... // Лем С. Сумма технологий. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2002. – С. 643-668.
17. Розбудова екомережі України. – К: Програма розвитку ООН, 1999. – 127 с.
18. Розов М. Книга и этика // Общество и книга: от Гутенберга до Интернета. – М.: Традиция, 2000. – С. 195-211.
19. Ривьер Ж.А. Эволюционное развитие экомuzeя // Museum: Междунар. науч. журн. ЮНЕСКО. – 1985, № 148. – С. 3.
20. Сапанжа О.С. Стратегии коммуникативных процессов современного музея. – Автореф... канд. культур. наук. – Санкт-Петербург, 2005. – 189 с.
21. Сапанжа О.С. Культурологический подход в изучении музея и музейности: границы и возможности // Современные гуманитарные исследования. – 2011, № 4. – С. 143-145.
22. Сотникова С.И. Музеология: Пособие для вузов. – М.: Дрофа, 2004. – 192 с.
23. Сотникова С.И. Естественноисторическая музеология. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 2011. – 304 с.
24. Чернобай Ю.М. Природознавство і регіональний природничо-інформаційний простір // Наук. зап. Держ. природозн. музею НАН України. – Львів, 1998. – Т. 14. – С. 6-15.
25. Чувилова И. В. "Музеи общества" и общество в музее. – М.: Книга, 2005. – 320 с.
26. Юбер Ф. Экомuzeи // Museum: Междунар. науч. журн. ЮНЕСКО. – 1985, № 148. – С. 6.
27. Bonenberg M.M. Etyka środowiskowa. Założenia i kierunki. – Kraków: UJ Instytut Filozofji Zakład Etyki. – 1992. – 150 s.
28. Czornobaj J. Transformacja muzeologii przyrodniczej w kierunku myślenia biosferycznego // Ekologia i transformacja cywilizacyjną na przelomie wieków. – Lublin: Wyd-wo KUL, 1999. – S. 59-60.
29. Kozłowski S. Ekorozwój. Wyzwanie XXI wieku. – Warszawa: Wyd-wo Naukowe PWN. – 380 s.
30. Maggi M., Falletti V. Ecomuseums in Europe: What they are and what they can be // Istituto ricerche economico-sociali del Piemonte, 2000. – P. 11.
31. URL: <http://www.213.254.4.222.cataloghi.pdfires.535.pdf>.
32. Varine H. de // Les nouvelles de l'ICOM. – 2005, № 3. – P. 6.
33. Wawrzyniak J. Teoretyczne Podstawy Neonaturalistycznej Bioetyki Środowiskowej. – Poznań: Wyd-wo Naukowe Instytutu Filozofii UP. – 2000. – 333 s.

Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів
e-mail: yuchor@smnh.org

Чернобай Ю.Н.

Сетевое расширение методологических границ естественнонаучной музеологии

Музейное дело находится в состоянии глубоких метаморфоз, ход которых обусловлен современным цивилизационным прогрессом. Саморазвитие музейной действительности, прирост функционально-пространственной сферы музея стали для музеологов объектом

пристального осмысления и предметом аргументированного объяснения, которое опиралось на разных уровнях общественной организации на собственную дифференциацию музееологической теории. Рассмотрение путей развития музееологии и определение новоявленных расширенных ареалов музееологической теории можно осуществить только на основе мировой парадигмы сетевого устройства как природных, так и социальных систем.

Ключевые слова: *новая музееология, сетевая организация, методология, музейный хронотоп, учреждение музейного типа, экомузей.*

Chernobay Yu.N.

Network expansion of the methodological limits of Natural Sciences Museology

Museology is in a state of deep metamorphosis, which is due to move to modern civilization progress. Personal development of the museum actually increase the museum functionally-spatial sphere steel museologists subject of intense reflection and reasoned explanation of the subject, which was based on different levels of social organization to differentiate its own museological theory. Consideration of the ways of development of museology and determining the latter-day extended ranges of museological theory can only be done on the basis of the global paradigm of the network device, both natural and social systems.

Keywords: *new museology, network organization, methodology, time-space museum, the museum institution type, ecomuseum.*

Національна академія наук України
Державний природознавчий музей

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Випуск 32

Научные записки Государственного природоведческого музея
Proceedings of the State Natural History Museum

Українською, російською та англійською мовами

Головний редактор Ю.М. Чернобай

Комп'ютерний дизайн і верстка О.С. Климишин, Т.М. Щербаченко

Технічний редактор О.С. Климишин

Адреса редакції:
79008 Львів, вул. Театральна, 18
Державний природознавчий музей НАН України
телефон / факс: (032) 235-69-17
e-mail: editorship@smnh.org
[http:// science.smnh.org](http://science.smnh.org)

Формат 70x100/16. Обл.-вид. арк. 19,8. Наклад 150 прим.

Виготовлення оригінал-макету і друк здійснено в Лабораторії природничої музеології Державного природознавчого музею НАН України